

ХЕГЕЛ И ФРОЙД. ЗА ЕВОЛЮЦИЯТА НА СЪЗНАНИЕТО

Иво Минков

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. Разработката си поставя за цел да проследи развитието на две фундаментални положения – *чистото битие* в Хегеловата философска система и *несъзнаваното* в психоаналитичната теория на Фройд. Насочеността е към евристичното им схващане и към прозирането на необходимостта от ясно разграничаване на еволюция и щастие в човешкото битие. Ето защо планетарното съзнание не е утопия, а задължение и отговорност на съвременното човечество спрямо бъдещите поколения.

Keywords: consciousness, evolution, happiness, pure being, unconscious, Absolute Spirit

Еволюцията на съзнанието тук ще разглеждам като духовно повдигане на човека, като процес на пробуждане и освобождение на духа в себе си. Съзнателната работа в едно такова направление, както и сериозността, която се изисква при анализирането на въпросите за човешката душа, са предпоставка за едно по-качествено осъществяване на колективния ход на еволюцията. В така поставената задача насочеността е към Хегел и Фройд. Научната дейност и на двамата е свързана с израстването и усъвършенстването на човешкото същество. Фройд дълбае в човешката душа и откривайки несъзнаваните стремежи, обяснява явленията на повърхността. Хегел пък извършва един грандиозен преход от *душа* към *дух*. Има две фундаментални положения, две съществени понятия: *чистото битие* в Хегеловата философска система и *То* в психоаналитичната теория на Фройд. Тези понятия оказват значителна роля в процеса на еволюцията на съзнанието и затова в настоящото изследване ще се отдели най-голямо внимание на тях, като опитът е да се разкрие как точно става това.

Процесът на еволюция на съзнанието е свързан с напрежения и усилия. Това е път, забулен в трънени истини, с хиляди изпитания, които обаче каляват и са сигурна предпоставка за устойчивост и стабилност. Опитът на съзнанието, който при Хегел води до една, така да се каже, „завършеност в началото“, ни представя *чистото битие* не само като непосредственото неопределено само по себе си, но

и като резултат от опосредстващата дейност на *Духа*, който, като едно цяло, се е върнал отново в себе си. Хегел пише: „Истинното е ставането на самото себе си, кръгът, който предпоставя своя край като своя цел и го има за начало и е действителен само чрез осъществяването и чрез своя край“ (Hegel, 1969: 21). Това е природата на *опосредстването*, което е съществено за схващането на *чистото битие*. *Опосредстването* Хегел представя като „ставаща непосредственост“; „рефлексията в самото себе си“. Ето защо още в *чистото битие* се съдържа в зародишен вид, т.е. „в себе си“, това *примирение*, което търси немският философ в *Абсолютния дух*. *Чистото битие* е и цел; „неподвижното, което само е движещо“ (Hegel, 1969: 23). Защото в понятието за *чисто битие* се крие идеята за вечно-вечното движение, за една диалектика на логическата схема „В-О-Е“⁽¹⁾, като вечно съществуване на *Абсолютната идея*. В действителност, Хегел е далеч от идеята, че в началото е съществувало *чисто битие* и нищо повече и заедно с *нищото* се появило *ставането*. *Абсолютната идея* последователно разкрива своите моменти и вечно съдържание на крайния дух. Но полагането и отрицанието на *чистото битие* задават и цялостния ход на Хегеловата система.

Немският философ е повлиян от древногръцката философия и логико-историческия генезис на *чистото битие*, ние следва да потърсим първо именно там. В античната философия още Ксенофан говори за изначалното тъждество на *мислене* и *битие*; за *Единното* и *Цялото*, от което произлиза всичко; „Бог е Единното“⁽²⁾. Неговият ученик Парменид продължава тази насока, полагайки *Абсолютното битие* и *Абсолютното небитие*. По-нататък освен от влиянието на *питагорейството* Хегеловото „начало“ кореспондира и с *неоплатонизма*, който, като една алтернатива на *скептицизма*, е схванат едновременно като *неоаристотелизъм*, т.е. връщането на самосъзнанието в себе си. Основната идея на Хегел за триединството първо се открива именно при неоплатониците – „едното“, „другото“ и „единството на двете“.

В по-ново време пък Ив. Пунчев е разработвал системата на една „Единна наука“, като „диалектико-логическа математика“ и „математическа диалектическа логика“, търсейки генезиса на *числото* в диалога „Парменид“ на Платон, където е осъществена диалектиката на „едно“ и „много“. Тук главна цел е образуването на „Абсолютна форма“ (действителност) и на „Абсолютна материя“ (потенция, възможност), като фундамент. Това е всъщност учението на Аристотел за *материята* и *формата*, неговата онтология. Хегел изхожда от *чистото битие*, като необходимо начало на науката, което същевременно е образувано като такава „абсолютна форма“ и „абсолютна материя“, при което тези противоположности са съединени за разлика от Аристотеловите, и разкрива себе си, съдържайки се във всяка последваща форма в смет вид. Пунчев пише: „По-нататък тази абсолютна форма се развива като трансцендентна актуална безкрайност на Бога (св. Троица) в християнската теология и философия“ (Punchev, 2011: 15). Ето защо вниманието се насочва към необходимия

преход от *неоплатонизма* към *езотеричното християнство* при търсенето на генезиса на Хегеловото *чисто битие*, защото именно там, в текстовете на мистиците и теософите се разкрива в най-пълна степен същността му.

Характерната троичност на Божественото същество е представена отлично от Я. Бьоме. Той изхожда именно оттам в своите прозрения за Вечното начало: „Единството на светлината, отделителят и силата е духът“, казва той. И човекът е еманация на това единство: „Забележи: твоят дух е в сърцето ти, в жилите и мозъка ти; цялата сила, която се движи в сърцето ти, в жилите и мозъка ти и в която се намира твоят живот, означава Бог-Отец. От силата се издига (се ражда) твоята светлина, така че в същата тази сила ти виждаш, разбираш и знаеш какво трябва да вършиш: защото същата светлина сияе в цялото ти тяло и цялото тяло се движи в сила и познание; това е Синът, който се ражда в тебе. В същата сила от твоята светлина излиза разум, разсъдък, изкуство и мъдрост да се управлява цялото тяло, а също да се различава всичко, което е вън от тялото. В управлението на душата ти и двете тези неща са едно нещо, твоят дух; и това означава Бог-Светия дух“ (Boehme, 1995: 57 – 58). Въпреки изключително ненаучното представяне на тази троичност на Бьоме е оказано необходимото внимание от страна на Хегел в неговата „История на философията“ тъкмо защото именно това съдържание трябва да бъде изложено в науките. И Хегел вижда такова едно изложение възможно чрез *логиката*: „Логиката е чистата наука, т.е. чисто знание в целия обем на неговото развитие“ (Hegel, 1966: 70).

Царството на чистата мисъл е *логиката*: „Това царство е истината, каквато е тя без обвивка в себе си и за самата себе си. Ето защо можем да се изразим, че това съдържание е изложението на бога, какъвто е той в своята вечна същност преди създаването на природата и на един краен дух“ (Hegel, 1966: 43). Тук се вижда колко всеобемащи са целите на немския философ и поради това може да се отнесе Хегеловото *чисто битие* към *Бог-Отец* на Бьоме, както и *Природата* към *Бог-Син* и *Духът* към *Бог-Светия дух*. *Чистото битие* освен като начало се оказва, че може да се разглежда и като резултат. В това се корени Хегеловата идея за „преобръщането на познанието“⁴³. Затова в началото на науката, въпреки че то трябва да е празно, лежи скрито „абсолютното знание“, до което достигна *феноменологията на духа*. Там се съдържа както поставянето на противоречията, така и тяхното разрешаване. То е принцип на единението, който последователно разкрива себе си в по-нататъшните форми на *логиката*, *природата* и *духа*. Навлизането в полето на *чистото битие* е схващане и припомняне на собствената си същност и цел в живота. Това, че Хегеловата диалектическа философия е една разумна завършеност на християнския мит и предшества бъдещото съзнание и космическа еволюция на човека, дава още по-дълбоки основания да се търси генезисът на *чистото битие* в тази религия.

Подобно схващане за движението на *Абсолютния дух* представя и А. Лосев в своята „История на античната естетика“, където е изложен преходът от

подсъзнателно към съзнателно ниво („самозараждане на античния логос чрез рефлексия от античния мит; систематично развитие на неговата категориална структура и накрая неговото възвръщане към мита у неоплатониците“⁴⁾). Лосев смята, че преходът от антична към средновековна философия не е философски преход, а преход от античния мит към християнския мит, т.е. от едно *чисто битие* към друго *чисто битие*⁵⁾, което е по-извисено, тъй като е основа на едно по-високо ниво на съзнание – процеса на еволюция.

По-нататък нека преминем към Фройд и другото основно положение, което ще се разгледа. Съществува една необходимост, като изработване на ясни и точни понятия при еволюцията на „егото“ и „аза“, едно вътрешно усъвършенстване и преобразуване на човека. Това е закон и условие за по-нататъшната еволюция и Фройд е разбрал тази необходимост. Затова и неговата истинска страст, както казва Т. Ман, не са медицината и психотерапията, а историята на човечеството, произходът на религиите и нравствеността⁶⁾. Фройд също се позовава на мита (възстановяване на мита в плът и кръв). Това е и сърцевината на психоанализата, а именно обединението на обекта и субекта, мистичното единство на света и „Аза“ и ние ще изкажем тезата, че тъкмо в „То“ има такова обединение, а психоанализата има за цел да „изнесе“ тази връзка в посока към съзнанието. Това, заедно с обособяването на самото „То“ и диференцирането му от „Аза“ и „Сврѣх-Аза“, е велика заслуга на Фройд. В дълбоката си същност това прозрение не е нищо друго, но наличие на тъждеството на мислене и битие в „То“, тъй както в *чистото битие* у Хегел. Точно такава фундаментално принципиране задава всеобщността както на Хегеловата философия, така и на психоаналитичната теория. Именно то е условието за тази всеобщност, която се простира върху почти всички сфери на науката и живота – литературни изследвания, философски направления, изкуство, история на религиите, митология, етнография, педагогика и др.

Несъзнаваното обаче често се определя като някаква конфронтация на Фройд с философите⁷⁾. Тук действително проблемът е у самите философи, тъй като те не желаят да се занимават с несъзнателните процеси в човешката душа; нещо повече, те дори не признават друго освен съзнанието. Излизайки обаче отвъд тези предразсъдъци, ще се насочи вниманието към идеята, че т.нар. несъзнателни процеси биват ръководени и насочвани в абсолютно съзнателни действия за постигане на точно определени цели. Това е разумът, като духовна същност и действителност, или несъзнателното разумно действие, защото нещо, бидейки в *несъзнаваното*, не означава, че то не е разумно. Разумното не се ограничава само до човешкото съзнание и тук можем да се позовем например върху разсъжденията на Р. Щайнер за един „Рафиниран Разум“, който действа точно в *несъзнаваното*, мисълта действа под обикновеното ниво на съзнание: „Фундаменталното в нещата се схваща само когато осъзнаем, че съзнанието не се изчерпва с интелигентността и мъдростта, а

също и с действащия в подсъзнанието рафиниран разум, ако не искаме да ограничаваме житейските закони чрез границите на съзнанието“ (Steiner, 2012: 51). Той смята, че несъзнаваното стои на позиция: „който иска да има цел, трябва също да открие и средствата“.

Ницше също говори за „Големия Разум“, който е непознаваем от съзнанието, но най-яркото съответствие на тези наши изказвания е не друго, а „Хитростта на Разума“⁽⁸⁾, която е най-висш израз на Хегеловата спекулативна мисъл. Така в *несъзнаваното* човек осъществява връзка с духовното, отправяйки поглед към Божественото, връзка, която обаче не е материална и затова е трудно разбираема. Хегел пише: „Човешкият закон в своето живо движение изхожда от божествения, законът, който важи на земята, изхожда от подземния, съзнателното изхожда от безсъзнателното, опосредстването изхожда от непосредствеността, а също така се връща там, откъдето е излязъл“ (Hegel, 1969: 404). Фройд неслучайно в самото начало на своята практика е опитал хипнозата, но тук ще се обърне вниманието не на изнасянето на несъзнателни процеси в съзнанието, а на навлизане със съзнанието в областта на несъзнаваното, т.е. изучаване на процесите там и прилагането им на физическото поле. Хегеловата *спекулативна логика* не е чужда на *несъзнаваното*. Фройд действително е срещу т.нар. надменност на познавателната стойност на логическите умозаклучения, но той има предвид формалната логика, а не спекулативната, която, в крайна сметка, свързва обекта и субекта в чистото битие. *Спекулативното* изобщо изразява една конкретика при духовното и затова е неудобно на критиците на такава логика, на материалистите и на чистите идеалисти. Фройд също така има своите спекулативни разсъждения и неговото съчинение „Аз и То“ е показателен пример.

Цялата дейност и стремеж на З. Фройд са свързани с откъсването на човека от заблудите и посредствеността. Всичко това се експлицира с осъзнаването на идеята и въпроса защо човек е на Земята. А отговорът е само един: човек е на Земята за еволюция, а не за щастие: „Човек не може винаги да остане дете, той трябва най-накрая да излезе навън, във враждебния живот. Трябва ли да ви призная и това, че единствената цел на моя труд е да привлече вниманието към необходимостта от такъв прогрес?“ (Freud, 1993). Азът се разкъсва от душевни противоречия и разцепления; той се напруга и раздвоява, но това е необходимо за еволюционното развитие на човека. Последното, като основна цел и задача, следва да се осъществи посредством една идея за осъзнато разграничаване на трите основни способности на човешката душа, а именно *мисълта, чувството и волята*⁽⁹⁾.

Тези функции у човека се проявяват не само под влиянието на природата и нейното надмощие не е източник на страдание, а е по-скоро коректив, разумен и точно навреме. Техният извор е преди всичко Духът. Ето защо съществената опозиция и борба на противоположности е в сферата на Духа, а не между

последния и природата; доброто и злото следва да се отсеят в Духа – „Защото скръбта не излиза от пръстта, Нито печалта пониква из земята“ (Job, 5: 6). Интенцията е към Духа, а топосът на духовния свят се схваща като *чистото битие* на Хегел и *несъзнаваното* на Фройд. Начините, по които следва да се достигне духовният свят, където се открива пътят на познанието на Божественото, съответно са два – *молитвата* (като най-висша концентрация на мисъл, чувство и воля) и *сънищата* (по-скоро осъзнатото сънуване), където човек не само знае, че сънува, но и ги направлява и предопределя. Тези две състояния могат да се ползват като методология за навлизане на съзнанието в *несъзнаваното* и в *чистото битие*, в духовния свят. Великата заслуга на Фройд, а и на Хегел, тук се схваща като стремеж да се посочи разумният път на човека, прекратяване на всички заблуждения на стария живот и прекрачване в новия. Да поемеш съдбата в собствените си ръце, означава да се действа единствено със съзнание дори и в области като „То“ и „чистото битие“; съзнанието да не се оставя на въздействието им, а то да извършва дейността, която *несъзнаваното* върши (не съзнанието да действа на *несъзнаваното*, а съзнанието да поеме задачата, самата дейност на *несъзнаваното*).

Със споменатото навлизане в духовния свят се начинава и еволюционното развитие на *мисъл, чувство и воля*. Докато още несъзнаваните процеси ръководят човека на физическото поле, т.е. на повърхността, се наблюдава една, така да се каже, обикновена връзка на въпросните три способности на човешката душа, на определени съотношения и елементарни зависимости. Човек обаче, устремен към Духа, осъществява духовната релация на трите способности, експлицирана в разкъсването на елементарните зависимости и едновременно в реализацията на по-висшата им хармония чрез специфичното им диференциране. Такова ясно разграничаване на *мисъл, чувство и воля* се схваща като концептуализация в областта на Духа, като необходимо условие за установяване и утвърждаване на планетарното съзнание у човека като специфична нравственост. Съзнателното контролиране на трите способности е по-високото равнище от еволюцията на съзнанието и следователно изграждането на надинстинктивни взаимоотношения между човешките същества и човека и природата. Такова е необходимото вътрешно (а впоследствие и външно) преобразяване на човека и подобно отношение с духовния свят се вижда и у Хегел, който „окачествява духовната същност на съзнанието с нравствената субстанция“; Духът е нравствената действителност. Той е самостоятелността на действителното самосъзнание (Selbst), на което той противостои (Hegel, 1969: 387), т.е. противостоещото на обикновеното отношение на *мисъл, чувство и воля*.

Познанието на безкрайното в крайното обаче ни представя един, на пръв поглед, парадокс, че най-голямата абстракция е породена и е резултат на конкретното, на завършения дух, човека. Това донякъде импонира с нравствената субстанция, но такова познание се ражда само у *Истинския човек*, а такъв е

човекът, който притежава у себе си убедеността и примирението, дълбоката вътрешна радост и непротивопоставяне на обективната същност.

Тук под *Истински човек* се разбира една отвореност на субекта към Божественото, т.е. познанието на безкрайното в крайното се проявява в действителността едва тогава, когато у субекта има вътрешно примирение и непоколебимост, съчетано с добрата мисъл на нравственото самосъзнание. Това е фундаментът, върху който субектът може да гради и осъществява познанието на безкрайното. Бог се ражда у всеки човек, но познанието за Бога се начинава едва от тази основа. Р. Щайнер пише: „Най-дълбоката мисъл е свързана с историческия и външния образ на Христос. И величието на християнската религия се състои в това, че тя е за всяка степен на образование и просветеност. Най-наивното съзнание може да я схване и същевременно тя е предизвикателство към най-дълбоката мъдрост“ (Steiner, 1925). Но наивното съзнание схваща само в представи, които разделят на „отсам“ и „отвъд“ духовната същност, а мъдростта – в понятия, и тук е различието, тук е необходимият преход на душата към духа, на култивирането и същевременно извисяването на душата в духа. Защото няма никакви чувства, които биха могли да се сравнят с пораждащите красота и възвишеност мисли. Това е зазоряването на човешката душа, новото раждане на човека: „Истина, истина ти казвам, ако се не роди някой отгоре, не може да види Божието царство“ (Jhn, 3: 3); „И никой не е възлязъл на небето, освен Тоя, Който е слязъл от небето, сиреч, Човешкият Син, Който е на небето“ (Jhn, 3: 13).

Новото раждане на човека обаче носи със себе си и ред повече отговорности. Тази будност на съзнанието, което управлява мисълта, чувството и волята, се отнася към *настоящето*. Последното, както казват, е най-красивото положение, което дава условията, върху които да се градят основите на изследванията на бъдещите поколения. Интенцията към *настоящето* възплъщава в себе си изпълнението на задълженията, породени от посочената по-горе отговорност. Ето защо изследването няма претенцията за декларативност и поучителност, а по-скоро за осветляване на фактите в съвременното състояние на съзнанието, както и осъзнаване иманентната необходимост от тъкмо такова отношение към *настоящето*. Защото усилията в науките Сега и Днес ще създадат благодатния интелектуален климат, при който би се осъществил възходът на бъдещата човешка мисъл. При сегашното положение човешкото съзнание, макар и малка част от него, достигнала самостоятелното обединение на „битието в себе си“ и „битието за себе си“ има дълг и към своите събратя, към тези, които не са решили този жизнен въпрос сами за себе си. Преодоляването на заблудите и съмненията на едно извисено съзнание само задължава самото него да не остава равнодушно към чуждите илюзии. В това се състои величието на християнската религия, знаейки своята способност за познание на безкрайното, да се примириш, да благодариш и да постъпиш като Божия Син. Приемане, осъзнаване и действие е Пътят на християнството. От-

даването на себе си в Бога, *жертвата*, като примирително настроение, е рождението на човека от Духа, то е пълният смисъл на истинското християнство: „Чистата светлина хвърля наоколо своята простота като безкрайност от форми и се отдава в жертва на битието за себе си, за да може единичното да получи устойчиво съществуване в своята субстанция“ (Hegel, 1969: 612).

Хегел разглежда един специфичен термин – *нещастно съзнание*, който е резултат от диалектиката на самостоятелността на мисленето. *Нещастното съзнание* е предверието на *планетарното съзнание*, то е генераторът на еволюционното развитие на съзнанието, истината и напрежението; всичко друго спада към играта, щастието и *комичното съзнание*.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Всеобщо, особено и единично.
2. Вж. Hegel, Hegel's Lectures on the History of Philosophy. The Eleatic School. In: <https://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/hp/hpeleatics.htm>.
3. Вж. Също и принципът за отношението на „логическото“ и „историческото“ (Punchev, 2011: 17).
4. Вж. Punchev, 2011: 20.
5. От една непосредственост към опосредстване и посредством снемане и на опосредстването – към нова по-висша непосредственост.
6. Вж. Mann, 1978: 399.
7. Вж. Freud, 1997.
8. Вж. Hegel, 1997: 434.
9. Вж. Steiner, 2012: 73 – 76.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Hegel, G. V. F. (1966). *Naukata Logika*. Chast 1, Sofia: ВКР. [Хегел, Г. В. Ф. (1966). *Науката логика*. Ч.1, София: БКП].
- Hegel, G. V. F. (1969). *Fenomenologia na duha*. Sofia: Nauka I izkustvo. [Хегел, Г. В. Ф. (1969). *Феноменология на духа*. София: Наука и изкуство].
- Hegel, G. V. F. (1997). *Entsiklopedia na filosofskite nauki*, T.3 Sofia: ЛИК. [Хегел, Г. В. Ф. (1997). *Енциклопедия на философските науки*, Т.3 София: ЛИК].
- Boehme, J. (1995). *Avrora ili izgryavashta utrinna zarya*. Sofia: Hristo Botev. [Бьомер, Як. (1995). *Аврора или изгряваща утринна заря*. София: Христо Ботев].

- Punchev, I. (2011). *Uvod v sistemata na dialekticheskata logika*. Chast 1, Sofia. [Пунчев, Ив. (2011). *Увод в системата на диалектичeskата логика*. Ч.1 София].
- Mann, T. (1978). Froyd I badeshteto. V: *Literaturna eseistika*. Tom 2, ss. 386 – 408. Sofia: Nauka I izkustvo. [Ман, Т. (1978). Фройд и бъдещето. В: *Литературна есеистика*. Т.2, сс. 386 – 408, София: Наука и изкуство].
- Freud, Z. (1997). *Az I To. Prirodata na nesaznavanoto*. Sofia: Evrazia. [Фройд, З. (1997). *Аз и То. Природата на несъзнаваното*. София: Евразия].
- Freud, Z. (1993). *Tainata na zhivota*. Sofia: Evrazia. [Фройд, З. (1993). *Тайната на живота*. София: Евразия].
- Steiner, R. (2012). *Problemi na modernata psihoanaliza*. Sofia: Ab Izdatelsko Atelie. [Шайнер, Р. (2012). *Проблеми на модерната психоанализа*. София: Аб Издателско Ателие].
- Steiner, R. (1925). Sabrani sachinenia 245 Ukazania za ezoterichno obuchenie // Copyright izd. Daskalov. V: <http://anthroposophie.byu.edu>. [Шайнер, Р. (1925). Събрани съчинения 245 Указания за езотерично обучение // Copyright изд. Даскалов. В: <http://anthroposophie.byu.edu>.]
- Bible. (1940). V: <http://biblia.bg>. [Библия. (1940). В: <http://biblia.bg>.]
- Hegel, G. V. F. Hegel's Lectures on the History of Philosophy. The Eleatic School. (Translated by Haldane, E. & Simson, H.). In: <https://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/hp/hpeleatics.htm>.

HEGEL AND FREUD. THE EVOLUTION OF CONSCIOUSNESS

Abstract. The paper aims to follow the growth of two fundamental positions – *pure being* in Hegel's philosophy and *unconscious* in Freud's psychoanalytic theory. The intention is their heuristic catch that leads us to clearly understand and distinguish the evolution and happiness. This is the reason why, the planetary consciousness is not a utopia. It is realized as an obligation and a responsibility of modern humanity, towards future generations.

✉ **Mr. Ivo Minkov**

South-West University "Neofit Rilski"

66, Ivan Mihaylov St.

2700 Blagoevgrad, Bulgaria

E-mail: iiminkov27@abv.bg